

Current Issues in Language and Society

Multilingual Matters, ISSN 1352 0520

Vol. 4. No. 1. 1997.

Dróth Júlia

A *Current Issues in Language and Society* című folyóirat a *Multilingual Matters* kiadó és az Aston University közös kiadványa. Az astoni szerkesztőbizottságot Sue Wright irányítja, a nemzetközi szerkesztőbizottság tagjai között pedig olyan neves professzorok szerepelnek, mint Peter Nelde, Szépe György, Teun van Dijk. Ha kezünkbe vesszük a 89 oldalas kiadványt, és megnézzük a tartalomjegyzékét nem lehet igazán tudni, hogy könyvet vagy folyóiratot tartunk a kezünkben. A szerkesztők maguk is abból indulnak ki, hogy nem hagyományos folyóiratot akarnak kiadni, hanem teret és időt kívánnak teremteni arra, hogy bizonyos témákról valódi eszmecsere alakuljon ki az egyes tudományágak eltérő irányzatainak képviselői között. Ennek megfelelően a kiadvány szerkezete is újító: (1) előszó, (2) vitaindító tanulmány, (3) vita, személyes találkozás során, (4) a vitaindító tanulmányra válaszoló dolgozatok, (5) zárógondolatok.

E szám témája, a fordítások értékelése (*Translation and Quality*), különösen fontos a mai fordítóképzésben és szakmában. Az értékelést napi munkájuk során végző szakemberek és nem szakemberek többnyire kizárólag nyelvészeti alapon, gyakran fordításelméleti megalapozottság nélkül kénytelenek végezni munkájukat. Több fordítóképző intézmény és fordítóiroda saját kritériumai alapján értékeli a fordításokat, s ezek a kritériumok gyakran egészen más síkon értékelnek, ráadásul ritkán alkotnak rendszert. Az újabb fordításelméleti kutatásokat is tükröző értékelési rendszer hiánya az elméleti bizonytalanságot, valamint az oktatási módszerek heterogenitását tükrözi Magyarországon és külföldön egyaránt.

1. Előszó

A „jó” fordítástól a „funkcionálisan megfelelő” fordításig – a fordítás minőségének értékelése (Christina Schäffner)

1.1 Melyek a ‘jó’ fordítás kritériumai?

Eltérő kritériumok születnek, attól függően, hogy mi az értékelés célja, illetve mely elméleti keretek között végzik az értékelést. Néhány gondolat: House (1997) szerint a fordítás minőségének értékelése mindig egy bizonyos fordításelméleti alapon történik. A különböző fordításelméleti nézőpontok különböző minőségi koncepciókhoz és eltérő értékelési módokhoz vezetnek. Newmark (1991) szerint a lényeg, hogy a fordítás a forrásnyelvi szöveg megfelelően pontos *reprodukciója* legyen. Napjainkban sok új megközelítési mód érvényesül. Newmark a *pragmatikai megfelelés* fogalmával szövegtani és situációs szempontokat vezet be a *szövegnyelvészetre*, a fordítás *pragmatikai* és *diskurzus* modell-

jére támaszkodva. Ezzel a szöveg reprodukálásáról a szöveg *létrehozására* (produkciójára) került a hangsúly: Nem szavakat vagy nyelvtani szerkezeteket fordítunk, hanem szöveget, mint kommunikációs eseményt, a szituáció és a kultúra függvényében. A szövegek egy-egy specifikus *funkciót* töltenek be, egy-egy *szövegtípust* képviselnek. A célnyelvi szöveg nyelvészeti megformáltsága elsődlegesen nem a forrásnyelvi szöveg nyelvi szerkezetétől függ, hanem a célnyelv szövegtípus-konvencióitól, valamint a célnyelvi szöveg kommunikációs szituációjának aspektusaitól.

Mindezekből következik, hogy 'jó' fordítás helyett '**pragmatikailag megfelelő**' vagy '**funkcionálisan adekvát**' fordításról beszélünk. A minőség nem objektíven adott, hanem a szöveg felhasználójától és az ő értékelési kritériumaitól függ, megfelelően betölti-e a szöveg a célját *az adott szituációban*.

1.2. A fordítás minőségének értékelése funkcionalista megközelítéssel

A **funkcionalizmus** főbb képviselői: Vermeer, Hönig, Nord, Schäffner, irodalma többnyire német nyelvű. Az elmélet a fordítónak és a célnyelvi szöveg felhasználójának magasabb státuszt és befolyásosabb szerepet szán – a fordító „láthatóvá” válik. A jó fordító legfőbb jellemzője nem csupán idegennyelv-tudása és az adott szakterület ismerete, hanem az, hogy tudja, mire használják majd az adott szöveget, illetve hogyan érik el ezek a szövegek hatásukat. A forrásnyelvi szöveg helyett a célnyelvi szöveg kerül előtérbe. Az elmélet bírálói szerint a célnyelvi szöveg funkciója nem határozhatja meg a jelentést, nem túlozhatjuk el a megbízó szerepét, különbséget kell tennünk fordítás és adaptáció között.

A *funkció* szót három jelentésben alkalmazza a funkcionalista elmélet: 'cél' jelentésben, a célnyelvi kultúra vonatkozásában; 'szövegfunkció' jelentésben (informatív, érvelő stb.), Bühler beszédaktusaihoz hasonlóan; egy szó, kifejezés 'szerepe' az egész szöveg jelentésében, a mikro-makro struktúrák szerint.

1.3. A fordítás minőségének értékelési kontextusai

Az egyes értékelési módszerek különféle koncepciók eredményei: A nyelvtudást mérő fordítások a nyelvi hibák és a szókincs feltérképezésére alkalmasak. A fordítóképzésben ezzel szemben diagnózis és a terápia egyaránt célja az értékelésnek: A funkcionalista értékelés képes diagnosztizálni, milyen hatása lesz a célnyelvi szövegnek a címzett környezetében, ugyanakkor tanulságai felhasználhatók a képzés során.

A fordítási hagyományok eltérőek a különböző országokban (fordított szövegek száma, jellege, forrás- és célnyelvek, fordítási irányok), s a fordítóképzés szerkezete is más és más (nappali tagozatos egyetemi képzés, 1 éves posztgraduális képzés, alkalmazás során nyújtott képzés). Mindez hatással van a fordítók társadalmi helyzetére, megbecsülésére. A fordítástudomány akkor kap nagyobb társadalmi elismerést, ha „láthatóbbá válik” (kiadványok, konferenciák, képzések stb.)

2. Vitaindító tanulmány

Vélemények, hatalom és gyakorlat. A fordítások minőségének értékelése és a funkcionalista szempontok (Hans Höning)

A fordítások értékelése alapvetően fontos fordításelméleti kérdés, mivel egy-egy értékelési rendszer átfogó elméleti keretet tükröz (vagy annak hiányát). Ugyanakkor a különböző intézményekben naponta végzik a fordítások értékelését, ezért ez a terület empirikus kutatást igényel.

Höning vitaindító tanulmányában először ismerteti a német fordítástudomány elméleteit, majd bemutatja a fordítások értékelésének különböző szempontjait, és végül az értékelés gyakorlatát.

2.1. Fordításelméletek

2.1.1. Kontrasztív nyelvészet

Amikor a fordítástudomány még nem volt független tudományág, hanem a nyelvészet része volt (kb. 1977-ig), a kontrasztív nyelvészetnek kulcsszerepe volt a fordításelméletben (pl. Catford, 1965). Alapja az a feltételezés, hogy szorosan vissza lehet adni a szintaktikai, szemantikai, lexikai elemeket, a kivételeket pedig meg kell tanulni. Azokkal az átváltási műveletekkel (shift vagy transposition) foglalkozik tehát, melyek akkor szükségesek, amikor nem hozható létre formális megfeleltetés a forrásnyelvi és a célnyelvi egység között. E „nehéz helyzetekről” fordítási szöveggyűjteményeket hoztak létre, s egészen a szabályalkotásig eljutottak a nyelvészek (pl. az angol participle fordítása az egyes előljárók mellett). Sokan foglalkoznak ma is ezzel a megközelítéssel.

2.1.2. Szövegtípusok

Az első lépés Katherina Reiß érdeme volt (1971). A kontrasztivitást nem lexikai vagy szintaktikai síkon kutatta, hanem a szövegtípusok között. Szemantikai elemzését az osztrák pszichológus, Karl Bühler *organon modelljére* építette. Eszerint a nyelvi jelnek három alapvető funkciója van: 1. Reprezentálja a valóságot (reprezentatív funkció) 2. Szimbolizálja a feladó attitűdjét a valósághoz (expresszív funkció) 3. Választ stimulál a fogadótól (felhívó funkció). Reiß a fordítás szempontjából három szövegtípust különböztet meg: 1. Tartalomközpontú (újságcikk, üzleti levél, dokumentum, kézikönyv stb.) 2. Formaközpontú (különböző szépirodalmi műfajok) 3. Felhívásközpontú (hirdetés, szatíra, politikai beszéd). Ezek keverednek, de valamelyik jelleg dominál egy-egy szövegben. A fordítás lényege e szövegtípusok megőrzése, szemben a kontrasztív hagyománnyal, ahol a szavak, kifejezések jelentették a fordítási egységet. Reiß szerint azonban e kisebb egységeket meg kell változtatni, ha csak ezen az áron őrizhető meg a szövegtípus. Ez az elv nagy lépést volt a maga idejében: Elmozdul a kontrasztív alapú merev ekvivalenciától, s azt vallja, hogy a szövegen kívül nem létezik abszolút helyes fordítás. Ugyanakkor szövegelemzési módszereket

is ad. A funkció változásait azonban véletlennek tekinti, számára még a forrásnyelvi szöveg az elsődleges.

2.1.3. Skopos-elmélet

A második lépést Hans J. Vermeer teszi meg (1978). A szociolingvisztika, pragmatika felé fordulva kollégáival (Kußmaul, Nord, Hönig) kialakítják a funkcionalizmus alapjait. A szövegek meghatározott fogadóhoz, meghatározott céllal szólnak, a fordítás tehát szöveghez kötött pragmatikai aktus. Kulcsszavuk: az információ-kínálat (information offer), mely arra utal, hogy a forrásnyelvi szöveg nem szent, hanem a célnyelvi fogadótól függ, hogy a forrásnyelvi szövegből milyen céllal milyen információt von ki. A jó fordításhoz tehát arra van szükség, hogy a fordító tisztában legyen a befogadó célnyelvi kultúrában betöltött specifikus helyzetével. A fordítónak képesnek kell lennie arra, hogy a fordítási célt ügyfelével összhangban meghatározza.

A leghatásosabb, a legnagyobb vitát kiváltó könyv a német fordításelméleti szakirodalomban Reiß és Vermeer 1984-ben kiadott közös könyve volt: *Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie* címmel. Az elméletet azóta is többen továbbfejlesztették, például Justa Holz-Mänttari (1984), illetve Hönig (1995).

A funkcionalizmussal tehát a fordítás sokkal összetettebb fogalomná vált. Többé nem a kontrasztivitással és az ekvivalenciákkal foglalkozik, nem csupán a nyelvészet hatáskörébe tartozik, hanem a pszicholingvisztika, szociolingvisztika, kommunikáció, sőt, az agyfiziológia stb. területére is.

Az elmélet képviselőit gyakran éri az a bírálat, hogy nem veszik eléggé figyelembe a forrásnyelvi szöveget. Pedig sohasem azt hirdették, hogy a szöveg célját meg *kell* változtatni, nem jellemzi őket a dogmatizmus, s mindig tekintettel voltak a nyugat-európai fordítás hagyományaira.

2.1. 4. A precizitás és a lojalitás foka

A fordítás folyamatát tekintve azonban két kérdés nyitva maradt Vermeer hívei előtt: 1. Hogyan biztosíthatjuk, hogy a szövegek tartalmát tekintve érvényes kritériumok alapján döntsön a fordító a fordítás céljáról? 2. Elegendő-e egy keretjellegű elmélet? Nem szükséges-e a fordítási folyamat részletesebb leírása didaktikai célból?

Az 1. kérdésre Nord adott választ (1993): A fordító csak olyan célt választhat, amit az adott társadalom elfogad, s amely összhangban van a fordítási hagyományokkal. Bevezeti a *lojalitás* elvét, mely szerint a fordító nemcsak a célnyelvi szöveg felhasználójának és a megbízónak tartozik felelősséggel, hanem a forrásnyelvi szöveg szerzőjének is. A célnyelvi szöveg célja legyen kompatibilis a forrásnyelvi szöveg céljával. Ha ez nem így van, akkor mindkét oldalt *informálni* kell a változásokról.

A 2. kérdésre Hönig és Kußmaul válaszolt (1982): Stratégiákra van szükség, nem szabályokra. A funkcionalizmus nem ismer abszolút fogalmakat. Bevezetik a *precizitás szükséges fokának elvét*, mint iránymutatót. E fok a fordítás céljá-

tól függ. Az intézménynevek fordításakor például különböző eljárásokkal élhetünk, a rövid átírástól kezdve a lábjegyzetig, kontextustól függően. Hogyan lehet a precizitás szükséges fokát meghatározni? A döntő a szó (jelen esetben az intézménynév) funkciója a specifikus kontextusban. Nincs tehát abszolút jó fordítás, csak **megfelelő fordításról** beszélhetünk.

Összegezve: A funkcionalizmus népszerűvé vált, különösen a fordítóképzésben (lásd Kiraly (1995), Hönig (1995), Schmitt (1986, 1987), Kußmaul (1995) stb.). Didaktikai előnye, hogy segíti a *döntéshozó stratégiák* kialakítását: Látni kell a kapcsolatot a szöveg elemei, a közvetlen és tágabb kontextus, a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg funkciója között.

Táblázatszerű összevetés:

	Funkcionalisták	Nem funkcionalisták
a fordító	lojális az ügyfelével	hű a szerzőhöz
a fordítási folyamat	látható legyen	láthatatlan legyen
a fordítás célja	célnyelvi szöveg-orientált	forrásnyelvi szöveg-orientált
fordítási eszközök	kommunikációs megfelelés	nyelvi ekvivalencia
fordítási eszközök	a pszicho- és szociolingvisztikából, szövegnyelvészetből (döntések alátámasztására)	kontrasztív nyelvészetből, lexikai szemantikából (szabályok alkalmazására)
analógia	hidépítés	átkelés a folyón

E. A. Gutt (1991) elfogad néhány nézetet a funkcionalizmusból, ugyanakkor elveti magát az elvet, mivel a *relevancia-elméletet* elegendőnek tartja a fordítási jelenségek magyarázatára.

2. 2. A fordítások értékelésének szempontjai

A fordítások értékelésére több szempontból is szükség van: **A felhasználók** tudni akarják, megbízhatnak-e a fordítás minőségében, **a képzett fordítók** az értékelési szempontok segítségével tudják bizonyítani, hogy munkájuk többet ér, mint az olcsó amatőr munka, **a fordításkutatás** számára fontos feladat a minőségellenőrzés és értékelés kritériumainak létrehozása, hiszen így közel marad a gyakorló fordítók munkájához. **A fordítóképzésben** résztvevő hallgatókat pedig segíti munkájuk minőségének szisztematikus javításában. A kutatóknak és a gyakorló fordítóknak együttesen kell kialakítaniuk az értékelés rendszerét, különben amatőrök határozzák meg, többnyire csupán a forrásnyelvi szöveg alapján, rendszer, kidolgozott kritériumok, széles körű ismeretek és egyeztetések nélkül. Néhány példa az elterjedt nézetek közül:

2.2.1. Hűség a forrásnyelvi szöveghez

A legtöbb laikus szerint a legfontosabb szempont a forrásnyelvi szöveg hű visszaadása (pontosság, precizitás, minden részlet megtartása), a megértési folyamat majd önmagától kialakul. Esélyt kell adni az olvasónak arra, hogy betekinthessen a másik kultúra furcsa világába. (Mégis, gyakran épp az ellenkezőjét éri el, hiszen a „másik kultúra furcsa világa” nevetségesnek, alsóbbrendűnek tűnhet a célnyelvi olvasó szemében.)

2.2.2. Kultúrsemlegesség (láthatatlanság)

Ez az igény két téves elképzelésen alapul: 1: két kultúra eltérő szavai „ugyanannak a dolognak” különböző címkéi; 2: létezik olyan fordítás, melyet az olvasó teljesen mértékben úgy olvashat, mint a forrásnyelvi olvasó a forrásnyelvi szöveget, mintha a kulturális hagyományok, az egyéni pszichológiai elvárások rendszere stb. nem befolyásolná a megértési folyamatot.

2.2.3. Hatalom

Ki határozhatja meg, mi a fordítás célja? A közgondolkodás szerint a forrásnyelvi szöveg szerzője. A szakképzett fordító sokszor hiába próbál ügyfele szolgálatára lenni a szöveg bizonyos jegyeinek megváltoztatásával, ezt nem fogadják el tőle. A fordítások értékelésében tehát az e kérdésre adott válasznak fontos tudatformáló szerepe van: a fordítástudomány által megfogalmazott kritériumok segíthetnek a fordítás alacsony státuszának megváltoztatásában.

2.2.4. A relevancia-elmélet

Ez az elmélet (Gutt 1991) nyújtja a funkcionalizmus legátfogóbb bírálatát. Mint korábban láthattuk, e szerint az elmélet szerint nincs szükség általános fordításelméletre, a kommunikáció relevancia-elmélete (Sperber és Wilson 1987) elegendő a fordítási folyamatok ábrázolására. **A fordítás minősége** attól függ, mennyire tesz eleget a szöveg valamennyi emberi kommunikáció alapkritériumának: eleget tesz-e a relevancia elvének. Ezért nincs szükség a szövegtipológia, a funkciók és hasonlók elemzésére, nincs szükség fordításelméletre. Ebből következik, hogy Gutt az ekvivalencia különböző megfogalmazásait sem tartja megfelelőnek a fordítások értékelésében, ennyiben kapcsolódik a funkcionalisták nézeteihez. Az ekvivalencia nem értékelést, hanem összehasonlítást tükröz, írja. Közös még a két nézetben az az elv is, hogy a fordítónak segítenie kell a fordítás befogadásában. Célravezető, ha a fordítói előszóban megmagyarázza fordítása alapelveit, funkcióját, különösen, ha széles célnyelvi olvasóközönségre számít. Ez az elmélet is hangsúlyozza tehát a fordító felelősségét a sikeres kommunikációban, s elveti a forrásnyelvi szöveg „szentségét”.

2.3. Az értékelés gyakorlata

Hönig alternatívaként a **terapeutikus** és a **diagnosztikus** fordításértékelést említi, melyek céljai eltérőek. A terapeutikus a diákra és a diák kompetenciájára összpontosít, a hiba okát kutatja, míg a diagnosztikus a fordítás felhasználójára és annak feltételezett reakciójára figyel. Pym (1992) felosztása hasonló: bináris hibákról – a nyelvtan, szókincs stb. hibái – és nem-bináris hibákról beszél.)

Az értékelés lehetséges környezetei: Nyelvtanulás (iskolák – tanár); fordítóképzés (egyetem – tanár); fordítók vizsgáztatása (ügynökségek – tapasztalt fordítók); minősítés (fordítási hivatal – tapasztalt fordítók); a fordítás felhasználói; fordításkritikusok (könyvek, folyóiratok – nyelvészek, irodalmárok).

A fenti környezetekben:

- nem tapasztalható homogén kritériumrendszer,
- a leggyakoribb kritérium: a célnyelvi szövegszerkesztési szabályok betartása,
- kb. 50%-nál nem lehet eldönteni, hogy forrásnyelvi vagy célnyelvi alapon, illetve terapeutikus vagy diagnosztikus jelleggel értékeli-e a fordítást,
- a legegységesebb értékelési kritériumrendszert a nyelvtanulási és a minősítési helyzetben tapasztalhatjuk,
- a legkevesbé egységes értékelési kritériumokat az egyetemi fordítóképző kurzusokon tapasztalhatjuk (s ennek ezek az intézmények többnyire nincsenek tudatában).

A fentiek következtében a diákok úgy érzik, a fordítások értékelése szubjektív és nem természetes. Időpazarlásnak érzik a fordítási folyamat megismerését, hiszen energiájuk nagy részét arra fordítják, hogy megfeleljenek a szubjektív elvárásoknak. Emellett nem alakul ki sem öntudatuk, sem önbizalmuk a valódi fordítási feladatok elvégzéséhez.

Ami a hiba súlyosságát illeti, a nyelvtanításban a tanuló helyzetéhez, eddigi tanulmányaihoz viszonyítunk. A funkcionalizmus azonban ezt nem veszi figyelembe, ehelyett azt nézi, milyen hatást gyakorol az illető hiba a célnyelvi olvasóra.

Összegzés: A fordítók többnyire nem is tudják, milyen kritériumok alapján értékelik majd munkájukat, sőt, azt sem, hogy érdekel-e egyáltalán majd valakit a fordítás minősége. Ugyanakkor bárki kompetensnek érzi magát, hogy a fordításokat bírálja, bármely tetszőleges szemszögből. Állítólag ezt a felhasználó érdekében teszik, bár gyakran nem tudják, ki a felhasználó, és ők maguk sem tekinthetők tipikus felhasználónak. Így aztán a bírálat spekulatív jellegű lesz.

Azoknak, akik a **fordítóképzésben** napi munkájuk során a fordításokat értékelik, a következő **tanácsokat** adja a szerző: Ne alkalmazzunk semmiféle formális értékelést, amíg előzőleg meg nem magyaráztuk az értékelési kritériumokat. Az értékelési kritériumokat a fennálló értékelési helyzetre alapozzuk. Tegyük a szöveget alkalmassá a fordítási környezethez, vagy alkalmazzunk már lefordított szövegeket. Elemezzük az értékelési helyzet általános fordításelméleti vonzatait.

Ha így teszünk, a képzés több fontos célt is elér: A diákok sokkal jobban bíznak majd tanáraikban, mert nem kell önértékük pajzsa mögé bújniuk, s a fordítások értékelését nem ellenük használt fegyvernek tekintik. Mivel különféle értékelési helyzeteknek tesszük ki a hallgatókat, látni fogják majd a különbségeket, igényelni fogják, hogy kialakítsák stratégiájukat, megismerjék a fordítási folyamatot és a különféle fordításelméleti megközelítéseket. A különböző fordításértékelési helyzetek összevetése során kénytelenek lesznek érvelni, ami jól felkészíti őket arra, hogy megvédjék munkájukat az amatőr munkákkal szemben. A képzés során az értékelés ne cél legyen, hanem eszköz.

3. A vita

Ebben a részben gyakorló fordítók, fordítókat képző tanárok és fordításkutatók megjegyzéseit olvashatjuk Hönig tanulmányának egyes témáiról. Például:

– Az **olvasó reakciója** mögött általában nincs elég információ, az értékelést nem lehet erre alapozni.

– A **kontrasztív nyelvészetet** kár szembeállítani a funkcionalista elmélettel, hiszen a félrefordítások sokszor nyelvi, nyelvtani okokra vezethetők vissza.

– Ha a fordítási feladathoz nem adjuk meg a célnyelvi szöveg célját, csak a **nyelvtudást** leszünk képesek mérni a feladattal, nagyobb súlyuk lesz például a lexikai hibáknak.

– Elképzelhető, hogy a fordítás minőségét a fordító és a felhasználó aktuális megegyezése szerint kell meghatározni.

– A különböző **szépirodalmi** műfajok fordításánál kerülnünk kell a lábjegyzetben írt magyarázatot, mert a fordító jelenléte eltávolítja az olvasót a művilágától, egyes műfajoknál (színdarab, film stb.) pedig ez az eljárás szóba sem jöhet. A mű végén a glossza, még inkább a fordítói előszó, a színházi programfüzetekbe írt fordítói megjegyzések segíthetnek a két kultúra közötti különbségek áthidalásában.

– A fordító **„láthatósága”** nem azt jelenti, hogy az olvasó folyton érzi a fordító jelenlétét, hanem azt, hogy a fordító felelősségteljesen cselekszik, partnerként vesz részt a folyamatban, és ennek következtében felelős az általa előállított szöveg funkcionális sikeréért. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha tisztában van az ügyfél és a felhasználó igényeivel: A fordítónak **„láthatónak”** kell lennie a tárgyalási folyamatban.

– A fordítások értékelését nem lehet elválasztani az elmélettől és az adott szöveg felhasználási céljától. Ezért a diákokkal meg kell beszélni a **különféle fordítási helyzeteket** és az azoknak megfelelő **értékelési szempontokat**. Nagyon hasznos, ha minél több ilyen szituációt megtapasztalnak a hallgatók.

– A lipcsei egyetem szakfordító szakán a kurzus végi vizsgán nem csupán fordítást kérnek a hallgatóktól, hanem azt is, hogy magyarázzák meg fordítási stratégiájukat. Így a **gyakorlat és a fordításelmélet**, a különféle koncepciók megismerése valóban összekapcsolódik munkájuk során.

4. Válaszok a vitaindító tanulmányra

4.1. Gunilla Anderman és Margaret Rogers (Surrey)

A szerzők Ellis (1994) hibaelemzési lépéseit alkalmazzák az idegennyelv-elsajátítás és a tanfordítások értékelésére, majd táblázatszerűen összevetik a kettőt. A lépések: A hibák felismerése, azonosítása; leírása; magyarázata; értékelése. Javasolják, hogy ez utóbbi két lépést válassza ketté a fordítást oktató tanár is. A funkció szempontjából tudatos, felelősségteljes fordító úgy képezhető, ha nemcsak funkionalista elveket gyakoroltatunk a diákkal.

4.2. Peter Bush (London)

A szépirodalom fordítása szempontjából a fordítóképzés az olvasási, írás-, értelmezési és kutatási készség fejlesztéséről szól. Az értékeléssel az a baj, hogy pontosságot és egyértelműséget igényel, holott a fordítás komplex: a szavak, a kultúrák, az egyéni tudat, a fordítás egysége. Sokkal többről van tehát szó, mint két funkcióról. A fordító komplex egyéniség, nem elég a pszicholingvisztika és a funkcionális egyéniségének fejlesztéséhez. Az értékelést az aktív fordítók munkájához kell közelíteni, a hallgatónak lehetővé kell tenni, hogy figyelemmel kísérhessék a profi fordítók munkafolyamatát: vázlatkészítés, megbeszélések, konfliktusok, nagyfokú önkritika, együttműködési készség.

4.3. Kirsten Malmkjaer (Cambridge)

Hönig cikkében azt írja, hogy meg kell szabadulni a **kontrasztív nyelvészet**től, az általa megállapított szabályoktól és kivételektől. A szerző véleménye szerint azonban egyetlen fordításeleméleti irányzat sem mondhat le az összehasonlító nyelvészetről. Ahhoz, hogy a fordítók számára hasznosabbá tegyék a kontrasztív nyelvészetet, el kell mozdítanunk a mondatok szintjéről, s kontextusba kell helyeznünk.

4.4. Peter Newmark (Surrey)

Newmark frappánsan és találóan bírálja Hönig dolgozatának bizonyos elemeit: Korrigál néhány félreértést, majd megjegyzi, hogy Hönig, dolgozatának második részében több időt szentel az értékelés hatásának és annak, hogy mi *nem* a fordítások értékelése, mint annak, hogy valójában mi. Kétli, hogy a diagnosztikus – terapeutikus felosztás hasznos lenne, főleg egymással szembeállítva. Hasonlóképp **haszontalannak**, ugyanakkor **banálisnak és felszínesnek** tartja Hönig záró megjegyzéseit és tanácsait is. Kifogásolja Hönig gyakori általánosításait. Nem titkolja a „kereskedelmi” célelmélet iránti ellenszenvét. Véleménye szerint a fordítás nemes, igazságkereső tevékenység, melynek pontosnak kell lennie, de ez nem jelenti azt, hogy szó szerint fordítsunk.

4.5. Mark Shuttleworth (Leeds)

Egy fordítás kommunikatív értékét a szerző véleménye szerint nem az határozza meg, hogy szó szerinti vagy szabad fordításról van-e szó, hanem például a következő tényezők: Mennyi tudást feltételez a fordítás az olvasótól? Mennyire invenciózus a fordító? (Vagy megfordítva: Milyen mértékben hagyatkozik a szótárakban található megoldásokra?) Mennyire jól olvasható a fordítás? Milyen mértékben ültette át a fordító az egyes egységeket a célnyelvi kultúrába? Mennyi információt tesz hozzá a fordító a műhöz, és milyen természetűek ezek a magyarázatok? Valóban szükség van olyan rugalmas értékelési rendszerre, mely abszolút szabályok helyett stratégiákra összpontosít, és az elfogadhatóság különböző fokairól beszél, de ez még **nem** jelenti azt, hogy ennek az értékelésnek **kizárólag funkionalista kritériumokon** kell alapulnia. A funkció mellett ugyanis a folyamat, az elkészített munka és a didaktika szempontjai is fontosak. Ami az olvasó reakcióját mint értékelési kritériumot illeti, zavarja a diákokat, ha különböző ügyfelektől, eltérő háttérből érkező reakciókon alapul az értékelés. A forrásnyelvi szöveg detronizálása nem jelenti azt, hogy ne vegyük kellőképpen figyelembe. Az értékelésnek nem kizárólag diagnosztikusnak kell lennie, ahogy Hönig gondolja, hanem terapeutikusnak is.

5. Zárógondolatok

Komplexitás, kontrasztív nyelvészet és fordítóképzés (*Hans Hönig*)

A fordítás komplex folyamat. A tanulónak el kell sajátítania a makroszintű megközelítési módot – végig kell gondolnia a szöveget, mielőtt fordítani kezdene. Ez elsősorban azt jelenti, hogy fel kell mérnie, vajon birtokában van-e valamennyi ismeretnek, ami a szöveg fordításához szükséges, s ha nem, milyen eszközökkel tudja pótolni a felismert hiányosságokat.

A kontrasztív nyelvészet valóban segíti az alapos fordítóképzést, feltéve, hogy releváns szövegek összevetésén alapul. Segítségével megtanítható a hibák észrevétele és meghatározása. Az értékelés kritériumait azonban nem befolyásolhatja.

A fordító nem garantálhatja a megértést, csak az érthető szöveget, ugyanakkor ő maga is szubjektív módon értelmezi a forrásnyelvi szöveget. A képzés során tehát egyaránt fejleszteni kell a hallgatók tudatosságát és önbizalmát is.

***

A *Current Issues in Language and Society* című folyóirat negyedik évfolyamának első számát ismertettük. Beszámolóinkat zárjuk néhány kritikai megjegyzéssel. E kiadvány erénye, hogy előszavában és a vitaindító tanulmány első részében a szerzők összegzik a hagyományos (nyelvészeti) és a funkionalista fordításelmélet történetét és tartalmát. A fő cél, a fordítások értékelési szempontjainak körüljárása azonban csak a probléma felvetésében sikeres, a vita megreked a funkionalista elvek bírálata-védelme szintjén, a továbblépés igénye éppen csak felvetődik.

Másik kritikai megjegyzésünk, hogy ez az érdekes kezdeményezés – élő vitát

folytatni egy folyóirat keretén belül – gondosabb szerkesztői munkát igényelne. A vita szerkezetének és menetének a tartalomjegyzékben is tükröződnie kellene, és szerkesztői kommentárookra lenne szükség, amelyek tájékoztatják az olvasót, hogy éppen hol tartunk a vita menetében. A rendhagyó folyóirat rendhagyó szerkesztési stratégiákat követelt volna a szerkesztőktől. Erre sajnos nem került sor.

Irodalom

- Catford, J.C. 1965. *A Linguistic Theory of Translation. An Essay in Applied Linguistics*. London: Longman.
- Ellis, R. 1994. *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- Gutt, E.A. 1991. *Translation and Relevance. Cognition and Context*. Oxford: Blackwell.
- Holz-Mänttari, J. 1984. *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Hönig, H.G. 1995. *Konstruktives Übersetzen*. Tübingen: Stauffenburg.
- Hönig, H.G. & Kußmaul, P. 1982, 1991. *Strategie der Übersetzung. Ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Tübingen: Narr.
- House, J. 1997. *Translation Quality Assessment. A Model Revisited*. Tübingen: Narr.
- Kiraly, D.C. 1995. *Pathways to Translation: From Process to Pedagogy*. Kent / Ohio: Kent State University Press.
- Kußmaul, P. 1995. *Training the Translator*. Amsterdam: Benjamins.
- Newmark, P. 1991. *About Translation*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Nord, C. 1993. *Einführung in das funktionale Übersetzen*. Tübingen / Basel: Francke.
- Pym, A. 1992. Translation error analysis and the interface with language teaching. In: Dollerup, C. & Loddegard (eds.) *Teaching translation and Interpreting. Training, Talent and Experience*. Amsterdam: Benjamins, 279–90.
- Reiß, K. 1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. München: Max Hueber.
- Reiß, K. & Vermeer, H.J. 1991. (2. kiadás) *Grundlegung einer allgemeinen Translations-theorie*. Tübingen: Niemeyer.
- Schäffner, C. 1997. Skopos Theory. In: Baker, M. (ed.) *Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge.
- Schmitt, P.A. 1986. Die 'Eindeutigkeit' von Fachtexten: Bemerkungen zu einer Fiktion. In: Snell-Hornby, M. (ed.) *Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung*. Tübingen: Francke. 252–82.
- Schmitt, P.A. 1987. Fachtextübersetzung und Texttreue: Bemerkung zur Qualität von Ausgangstexten. *Lebende Sprachen* 23, 1–7.
- Sperber, D. & Wilson, D. 1987. Précis of relevance: Communication and cognition. *Behavioural and Brain Sciences* 10, 697–754.
- Vermeer, H.J. 1978. Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie. *Lebende Sprachen* 23, 99–102.